

Jitschok Lejb Perets

De schepper van de moderne joodse cultuur

Justus van de Kamp

(Dit is een overdruk uit Grine medine no 50)

Jitschok Lejboesj Perets werd geboren in het vestingstadje Zamość ("Zamosjtsj"), vermoedelijk op 18 mei 1852. Zamość werd in de zestiende eeuw gesticht door graaf Zamojski, die volgens de overlevering een aantal Sefardische joden had aangemoedigd zich daar te vestigen. In 1856 woonden er 2475 joden, naast 1531 niet-joden. Zamość was een centrum van vrome, anti-chassidische geleerdheid. Na de Poolse deling viel het onder Oostenrijkse en later Russische heerschappij. Naast Jiddisj en *Losjn-koidesj*, het Asjkenazische Hebreeuws en Aramees van de heilige en rabbijnse boeken, werd er Pools, Russisch en Duits gesproken.

De kleine Lejboesjl begon op zijn derde aan de studie van choemesj, de vijf boeken Mozes in het Hebreeuws, en op zijn zesde aan de talmoed. De briljante, rusteloze jongen verslond de heilige boeken en versleet de ene onderwijzer na de andere – hij zag een lange rij aan zich voorbijtrekken: knappe, strenge, soms sadistische, maar ook slome en sjlemielige onderwijzers. Ondanks zijn vele kwajongensstreken bleek Lejboesjl met zijn fenomenale geheugen altijd weer te weten wat er in de boeken stond. Binnen korte tijd had hij werken verslonden waar een beetje studiehooft een half leven over doet; hij deed dan ook een kennis op van de finesses van de joodse geschriften die bij veel andere Jiddisje schrijvers ontbreekt. Grasduinend in de indrukwekkende privébibliotheken van zijn geboortestadje las hij Russische, Duitse en Franse moderne literatuur. Hoewel hij in een andere, vrijere omgeving had willen studeren, zwichtte hij voor zijn moeders verlangen hem in Zamość te houden, en trouwde de door zijn vader aangewezen vrouw. Hij zou zijn gezin onderhouden door in zaken te gaan. Zo dreef hij

onder meer een bierbrouwerij. Op een seideravond, wanneer joden geen spoor van gistwaar in huis mogen hebben of bezitten, merkte hij te laat dat hij zijn voorraad bier en andere gistwaar niet verkocht had. Een ander had zich misschien van de domme gehouden of een schijnverkoop met de eerste de beste goj geregeld, Perets had zich zijn ouders moralisme zo eigengemaakt dat hij onmiddellijk alle vaten leeg liet lopen, en... zijn kapitaal kwijt was. Zijn zaken waren mislukt, zijn huwelijk net zo. Hij voelde zich lange tijd schuldig dat hij prima aansluiting had gevonden bij zijn schoonvader, maar nauwelijks bij zijn vrouw.¹

Hebreeuws en Jiddisj

Vanaf zijn kindertijd schrijft Perets gedichten, liedjes en verhalen (zijn 'jeugdzonden' zal hij laten zeggen), meest in Pools en Hebreeuws. Zijn eerste aansluiting en erkenning vindt hij dan ook onder Hebreeuwse schrijvers die het vernieuwende van zijn stijl opmerken en onder de indruk zijn van de verrassende eenvoud en directheid. Al in zijn vroege Hebreeuwse werken houdt Perets pleidooien voor het Jiddisj, de taal waarin naar zijn mening de kracht van de volkstraditie en -verbeelding ligt opgeslagen. Rond zijn vijfentwintigste bestudeert hij de Russische wetboeken, doet examen als advocaat en heeft tien jaar lang een bloeiende praktijk in zijn geboortestad: hij heeft twaalf mensen in dienst. Het verdiende geld wordt even gul weer weggegeven. Maar het is niet alleen liefdadigheid die hem drijft. Perets is bezeten van de idee de verpauperde joden op te voeden door scholing, verbreiding van kennis en wetenschap. De tweede helft van de negentiende eeuw is niet alleen de tijd van de Joodse Verlichting (Haskole/Haskala), maar ook van het Poolse 'Positivisme': de stroming die na drie mislukte Poolse opstanden streeft naar ontwikkelingen binnen het mogelijke, naar verbetering door scholing en industrialisering met daarbij vaak een ideaal van Pools-joodse verbroedering. Perets is zijn leven lang bezig met lezingen geven, scholen opzetten en door het gedrukte woord de wetenschap te populariseren. Hij maakt zich daarmee echter niet populair bij degenen die aan de touwtjes trekken. De Russische autoriteiten zien in scholing een aanzet tot opstandigheid, behoudende orthodoxen en chassieden vertrouwen zijn gedrevenheid evenmin. Wie hem een hak zet weten we niet

maar in 1889 wordt hij bij Justitie aangegeven als opruiend element, volgens één versie omdat hij aangezet zou hebben tot Pools i.p.v. Russisch spreken. Hoe het ook zij, de tsaristische overheid ontnemt hem zonder uitleg zijn advocatenvergunning en al zijn pogingen tot beroep zijn zinloos. Status, carrière, inkomen, in één klap is het weg.

Monisj

De inmiddels hertrouwde Perets moet opnieuw beginnen en trekt naar Warschau. Hij heeft met zijn eerste gepubliceerde Jiddisje ballade *Monisj* al grote indruk gemaakt: hier kwam een rijp schrijver de Jiddisje literatuur binnenstappen. Bij de Warschause elite komt hij de filantroop Jan Bloch tegen: een econoom die niet uit overtuiging, maar voor de sociale stijging christen is geworden. Tot zijn ontzetting merkt deze Bloch hoe diep het antisemitisme in de hoogste Poolse kringen zit ingekankerd: de vooroordelen dat “ze” enerzijds de economie beheersen en anderzijds geen productieve arbeid verrichten, hun niet-joodse burens uitbuiten, belasting ontduiken en zich aan de dienstplicht onttrekken. Als rationalistisch positivist, gelooft Bloch in het verzamelen van harde feiten: een statistische expeditie naar de streek rond Lublin zal met cijfers al die argumenten ontzenuwen: de Polen zullen de schellen van de ogen vallen. Perets kent die streek en spreekt de taal en wordt erop uitgestuurd. Wat verwachten deze intellectuelen eigenlijk? Dat een groepje stedelingen (Perets: kort jasje en een Zwitsers jagershoedje met veer op) met formulieren en vragenlijsten geestdriftig onthaald wordt als mede-joden aan wie men zijn ziel en zaligheid toevertrouwt? Deze stervensarme dorpelingen, schichtig om zich heen kijkend in eeuwige angst voor de overheid? Als ze eens iets bedacht hebben waar ze een grijpstuiver mee kunnen verdienen is dat zelden legaal. Dorpelingen wier ogen haast uit de kassen rollen als ze iets eetbaars zien. Verwarde baarden, gelapte jassen en kapotte kaftans. Het hele onderzoek levert niets meer op dan de conclusie dat de joodse gemeenschappen, de *sjtetlech*, door de spoorwegen, de industrie, discriminerende wetten en soms pogroms economisch geruïneerd zijn. Het is voor de deelnemers haast onvoorstelbaar dat de bewoners zich nog in leven kunnen houden. Perets' verlagen zijn voor de statistici in Warschau onbruikbaar. Dwars tegen de positieve opzet van Blochs onderneming in schrijft Perets als eerste

prozawerk zijn *Bilder foen a prowints-raize*. De vierentwintig schetsen vormen misschien wel zijn somberste werk. Ze tonen de groeiende twijfel van de beschrijver, die tenslotte alleen nog schrijft om niet gek te worden van wat hij ziet. Blijvende indruk maakt vooral het lot van de vrouwen die vaak in hun eentje opdraaien voor het levensonderhoud van het hele gezin, hetgeen niet bepaald stimulerend is voor de ontwikkeling van hun persoonlijkheid. Het zal een steeds terugkerend thema zijn in zijn werk: *er oen zi*, "hij en zij" en de granieten scheidswand tussen de geslachten die gevormd wordt door een middeleeuwse traditie, of de verouderde anti-emotionele interpretatie van de traditie.

Begrafeniswezen

Perets is onvermoeibaar bezig met het oprichten van Hebreeuwse en Jiddisje verzamelbundels en periodieken waarvoor hij talloze gedichten, drama's en korte verhalen schrijft en het meeste redactiewerk doet. In 1891 wordt hij in een almanak opgenomen als 'beroemd joods dichter en schrijver'. Zijn brood verdient hij van negen tot drie als klerk van het Joods Begrafeniswezen. Dit baantje houdt hij de rest van zijn leven, in een meestal gespannen verhouding met zijn broodheren, de parnassijs van de Joodse Gemeente (Gmina) van Warschau. Als hij een lezing wil houden moet hij hun daar schriftelijk op tijd toestemming voor vragen, die hij lang niet altijd krijgt. Beide partijen dreigen van tijd tot tijd met ontslag. Buiten kantooruren is Perets echter de dynamische schrijver en doordenkende intellectueel, voortdurend in de weer met nieuwe ideeën en vormen. Hij toont een onstuitbare drang om te produceren, te leren en proberen en anderen te stimuleren. Al gauw is zijn huis, Zeglana 1, de bestemming voor ieder die iets in het Jiddisj te melden heeft. Uit heel Oost-Europa komen ze langs: 'medienesjtampers' in dorpse laarzen, kaftans en peies bij de oren. Met een bundeltje schrijfsels onder de arm kloppen ze aan bij de vader van de Jiddisje litteratuur. Dergelijke beschrijvingen vinden we in de memoires van talloze schrijvers. Het lijken soms haast kleine hagiografieën. Perets is de uitgesproken woordvoerder van de Jiddisje intellectueel geworden: een sprekend geweten, vol twijfels, hartstochtelijk betrokken bij de problemen van zijn volk.

In de jaren negentig verschijnen de eerste tekenen van bloei van de joodse arbeidersbeweging. Hier heerst een onverzadigbare behoefte aan

kennis, aan discussiestof, aan literatuur in de eigen – Jiddisje – taal. Van deze steeds rijker wordende Jiddisje literatuur vormt Perets het onbetwistbare middelpunt. Enerzijds vertaalt hij bijbelboeken in het Jiddisj, anderzijds schrijft hij moderne Hebreeuwse liefdesgedichten, waarin de invloed van Byron en Heine duidelijk aanwijsbaar is. Daarnaast schrijft hij scherpe, dubbelzinnige en ironische vertellingen, die enorm aanslaan.

Lilith

De lezer vraagt zich af: is Perets nu gelovig of niet? Daar geeft hij zelf evenmin als andere schrijvers uitsluitel over. Het antwoord moeten we in zijn teksten zoeken. Een ‘woordvoerder’ voor zijn volk zal niet plompverloren zeggen ‘er is geen god’, of ‘god is dood’ of zo, als hij dat denkt. Maar zijn eersteling en vaak herschreven *Monisj*, waarvan hij de autobiografische elementen benadrukte, zegt al genoeg: de geniale, brave, mooie jongen die verleid wordt door een Duitse ‘Lilith’ (lees: de Europese literatuur en moderne cultuur) en alles wat heilig is verloochent voor haar liefde totdat hij op een bezem de hel in vliegt (de humor is heerlijk, een sombere sigaretrokkende Satan vreest door die jongen zijn overwicht te verliezen, maar Lilith redt de zaak op haar manier). Welke strenggelovige zal hemelbewoners laten omkopen (*Drai matones*) met geschenken van bloedige zelfopoffering die beoordeeld worden als: ‘mooi hoor. Esthetisch prachtig. Totaal onpraktisch, maar heel mooi’ (laatste zin: let altijd op Perets’ laatste zin, die levert meestal de pointe!). Wie zal toevoegen, als chassieden van hun tijdelijk afwezige leider zeggen dat hij in de hemel is om te pleiten voor zijn joden: ‘zo niet nog hoger...’ (*Oib nisjt noch hecher*)? Welke gelovige zou de machteloosheid van de hemel laten zien om de vreselijkste vernederingen die een mens kan meemaken te compenseren (*Bontsje Sjwaig*)? Volgens Roskies is *Bontsje Sjwaig* (een eigennaam die betekent: Hou je Mond!) Perets’ reactie op het pogrom van Kisjinev, 1903 en te vergelijken met, en misschien nog wanhopiger dan, Bialiks *In sjchite-sjtot* (In de stad van de slachting). Dezelfde moraal: als wijzelf zwijgende lammetjes blijven die zich niet verweren, die zelfs niet geleerd hebben iets te willen, te eisen, verandert er niets.

De klassieke Jiddisje litteratuur heeft zich in de schaduw van de censuur ontwikkeld. De Russische autoriteiten wisten de potentiële kracht van de Jiddisje taal uitstekend in te schatten. Toneel in het Jiddisj werd in 1883 verboden, een verbod dat van kracht bleef tot 1904; toestemming voor tijdschriften werd vrijwel nooit gegeven – voor kranten al helemaal niet. Pas na 1904 is de Jiddisje pers in staat te concurreren met de Hebreeuwse en Pools-joodse pers.

De Jontev-bletlech

Als Perets weer eens geen toestemming krijgt voor een Jiddisj periodiek komt een van zijn vrienden met een tip: geef een blad uit met de joodse feestdagen, dat is voor de Russen geen periodiek en de joden weten precies wanneer ze het kunnen verwachten. Zo ontstaan de *Jontev-bletlech* (feestdagblaadjes, 1894-95), een radicaal blad, waarin onder meer *Mekoebolim* en *Bontsje Sjwaig* het licht zien. Inderdaad wachten de joodse arbeiders met ongeduld op elk nieuw nummer. Inhoudelijk is de weerklank van de *Jontev-bletlech* groot, financieel is de onderneming hopeeloos. Het blad wordt goed verspreid, maar geld wordt nauwelijks geïnd. Het werk is slopend: als Perets al niet alles zelf schrijft, redigeert hij toch ten minste woord voor woord het werk van anderen. Ten slotte krijgt de Tsaristische politie de schrijver bij een lezing voor een clandestiene arbeidersbijeenkomst te pakken: in 1899 verdwijnt hij voor drie maanden in het cachot.

Perets' werk wordt doorgaans in vier perioden ingedeeld: een realistische 'verlichtings'periode tot 1894, een socialistische (tot 1899), een chassidisch-romantische (tot 1907) en een impressionistische. Dit neemt niet weg dat de werken zelf deze wat starre indeling wel eens logenstraffen. Ondanks de zo verschillende stijlen waarvan de auteur zich bedient is er een telkens terugkerende thematiek: de aandacht voor het individu (vaak een individu in de marge), voor de goedheid, de vonk van waardigheid te midden van alle verpaupering, ellende. Hij toont dat opoffering een centraal begrip is binnen de joodse traditie. Daarbij geeft hij geen platte typetjes, maar biedt hij eerder psychologische schetsen van realistische personages. Perets heeft zich zijn leven lang afgezet tegen de lege bloemrijkheid en geleerd-doenerigheid die de letterkunde

tot dan zo verstikte. Hij betoont zich dan ook een meester in het kort en helder formuleren.

Assimilanten

Perets' vijftigste verjaardag en vijftiengjarige schrijverschap worden uitbundig gevierd. Nadat hij van een honorarium heeft afgezien krijgt hij zijn volledige werken in de Jiddisje en Hebreeuwse taal aangeboden, van twee verschillende uitgeverijen.

In de woelige jaren 1904-1905 werpt Perets zich op de recentelijk vrijgegeven Jiddisje dagbladpers en dito theater. In het revolutiejaar 1905 schrijft hij een pamflet waarin hij waarschuwt voor de gevolgen van een mogelijke dictatuur na de revolutie. Het blijkt een vrij betrouwbare voorspelling. In verschillende kranten stelt hij zich teweer tegen het oplevende Poolse antisemitisme en richt hij zich vooral tot de joodse assimilanten. Met grote hartstocht brengt hij telkens opnieuw de boodschap dat joden geen enkele reden hebben om hun afkomst en verleden te verloochenen: ze moeten zich verdiepen in hun eigen geschiedenis en zich verbroederen met andere volken als trotse zelfbewuste joden. Perets wil de moderne jood zijn geschiedenis, zijn rijke traditie teruggeven en de traditionele baard-en-peiesjood moderne kennis, hygiëne (dokters zijn slechts voor de welgestelden) en wetenschap bijbrengen. Honger naar kennis en hartstochtelijke betrokkenheid: het grote hoofd en het grote hart hebben zowel de joodse intellectueel als de joodse ploeteraar veroverd.

Zijn zwakke gezondheid

Perets' eigen grote hart behoort overigens niet tot de sterkste. Zijn schaarse vakanties die hij had willen gebruiken om lezingen te geven en toespraken te houden, moet hij aanwenden om bij te komen in verschillende herstellingsoorden in Oostenrijk en Zwitserland (zie het roepentegen-het-natuurgeweld-visioen aan het eind van zijn *Zichroines*). Als de Eerste Wereldoorlog uitbreekt (de Russische regering beschouwt joden als een Vijfde Colonne, die wordt verdreven uit gebieden waarnaartoe de Duitsers kunnen optrekken) wordt Perets' optimisme weer een harde slag toegebracht: pogroms, brandende stadjes, duizenden dakloze joden die op de Warschause straten bivakkeren. Met zijn schrijversvrienden

Anski en Dinezon werpt hij zich op het oprichten van hulpcomités en scholen voor daklozen, waarbij hij zich volgens Ruth Wisse letterlijk doodwerkt. Hij schrijft een heftige oproep aan de joden om op te schrijven wat hun overkomt, deelt links en rechts zijn bezittingen uit en ontfermt zich over kinderen en daklozen, voor wie hij ook nog liedjes en gedichten schrijft. Op de zaterdagochtend Pesach 3 april 1915 blijft zijn hart stilstaan als hij de aanhef van een kinderlied schrijft: *'Sjtiler, sjtiler, danken wil er...'*

Zijn begrafenis is een indrukwekkende demonstratie van de liefde en populariteit die hij tijdens zijn leven verworven heeft: meer dan honderdduizend mensen trotseren de chicanes van de autoriteiten die de stoet verbieden door Warschau's hoofdstraten te trekken, om nog niet te spreken van de antisemitische vechtersbazen die met stenen gooien of met auto's op de stoet inrijden. Heel joods Polen, vriend en vijand, links, zionistisch of orthodox, stuurt afvaardigingen. Voor zover bekend heeft maar één joodse instantie géén afvaardiging gestuurd: de Joodse Gemeente Warschau.

Perets' grote betekenis

Isaac Leib Peretz was arguably the most important figure in the development of modern Jewish culture – and until 1939 one would not have to argue the claim at all. Zo begint Ruth Wisse haar inleiding van *The I.L. Peretz reader* (NY 1990). Praat met een ontwikkeld Jiddisch sprekende persoon van de oudere generatie en deze bewering verbaast helemaal niet meer. Perets vormde de norm, zijn titels de oriëntatiepunten voor de discussies over Jiddische literatuur en joodse cultuur in de nieuwe tijd.

Niemand zal beweren dat alles wat Perets schreef perfect is (hoewel m.i. de meeste kritiek komt van lezers die niet meer zien dan het verhaaltje). Daarvoor was hij veel te veel een vernieuwer, een zoeker van nieuwe inhoud in nieuwe vormen. Hij vond niet één vorm om die dan jarenlang bij te slijpen. Behalve de roman beoefende en beheerste Perets alle stijlen die je maar kunt denken: gedichten, liederen, ballades, humoresken en fabels, realistische novellen, monologen, allegorisch en fantastisch proza, romances, bewerkte volksverhalen, naturalistisch en symbolistisch toneelwerk, brieven, toespraken, kritiek, polemisch werk, vertalingen en bewerkingen van Bijbelboeken, reisverslagen, populair-

wetenschappelijke stukken, feuilletons en memoires. Hij vond stijlen uit, hij formuleerde de problemen van de joodse intellectueel op het kruispunt tussen traditie en moderniteit. Moderniteit door assimilatie, of emigratie, of het opnieuw uitvinden van de eigen cultuur. Perets viel de assimilerende intellectueel aan: je hoeft je niet voor álles van je eigen mensen te generen. Gebruik de taal van je eigen volk, dan kan ook de pauper iets van zijn zelfrespect hervinden. Schrijvers die bij hem langskwamen vroeg hij steevast, uit welke plaats ze kwamen. Welke liedjes ze daar zongen. En als zo'n nieuwkomer zich een lied wist te herinneren, werd dat ter plekke geoeffend door alle aanwezigen. Zo'n lied steeg daardoor meteen in waarde: gezongen door de grootste geesten in de belangrijkste stad! Daarmee wees Perets die schrijvers een weg: zoek de volkscultuur uit je eigen omgeving en doe daar wat mee, verwerk die in eigen scheppingen. Dat was uiteraard hetzelfde wat Russische en Poolse folkloristen in die tijd deden. Perets was niet te bleu om her en der, ook buiten de deur, inspiratie op te doen. Hij wilde uitproberen, risico's nemen. De keer dat hij werd gearresteerd is illustratief. De geheime socialistische bijeenkomst waarbij hij zou spreken, was gemeld als 'verloofsfeest' van twee schrijvers. Men vermoedde echter dat ook spionnen op de hoogte waren. De organisator waarschuwde Perets niet te komen. 'En u,' vroeg Perets, 'gaat u ook niet?'. 'Ik ga wel, ik ben verantwoordelijk.' 'Als U gaat, blijf ik toch niet thuis zitten!' antwoordde Perets, ging spreken en werd gearresteerd. In de Warschause vestingsgevangenis schreef hij toen o.a. *Oib nisjt noch hecher*. Maar ook litterair waagde hij veel. Zijn *Monisj* is het eerste moderne Jiddisje gedicht, zijn *Mesjoegener batlen* vermoedelijk het eerste bewuste gebruik van de 'innerlijke monoloog', de gedachtestroom van één personage. In dezelfde tijd verscheen Knut Hamsuns *Honger*, in 1890 (en beide gaan over honger!).

De taalconferentie van Czernowitz

De vanzelfsprekendheid waarmee de wereld nu spreekt van Jiddisj als een taal met een traditie en een litteratuur is voor een niet onbelangrijk deel aan Perets te danken. Eén van zijn talloze initiatieven: de taalconferentie van Czernowitz in 1908, waar beroemde intellectuelen elkaar in het Jiddisj in de haren vlogen. Voor de eenvoudige ploeteraar betekende

het veel dat een Perets of een professor uit Wenen Jiddisj een 'taal' noemde.

Als je mij ten slotte zou vragen wat de belangrijkste teksten van Perets zijn, dan is dit mijn keuze:

Sjolem-bajis, Monisj, Main moeze, Mejn nisjt, Der mesjoegener batlen, Vos hejst "nesjome", Mekoebolim, In keltersjtoeb, Bontsje sjwaig, Bilder foen a prowints-raize, A kaäs foen a jidene, Di froeme kats, Oib nisjt noch hecher, Tswisjn tswej berg, A gilgl foen a nign, Berl der Sjnaider, Bam goises tsoekopm, Draï matones, Der koentsnmacher, Mesires-nesfesj, Nile in gehenem, Der korbn, Der sjabesgoj (eigenlijk alle 'Folkstimleche gesjichtn'), Vos felt oendzer literatoer?, Di goldene kejt, Ba nacht afn altn mark.

Ter illustratie volgt hier het gedicht *Mejn nisjt* (1906) met daaronder de vertaling van Willy Brill uit *Sprakeloos Water*.

מײן נישט

מײן נישט, די וועלט איז אַ קרעטשמע - באַשאַפֿן
מאַכֿן אַ וועג מיט פֿויסטן און נעגל
צום שענקפֿאַס, און פֿרעסן און זויפֿן, ווען אַנדערע
קוקן פֿון ווייטן מיט גלעזערנע אויגן
פֿאַרחלשט, און שליונגען דאָס שפּײַכץ און ציען
צוזאַמען דעם מאַגן, וואָס וואַרפֿט זיך אין קרעמפֿן! -
אַ, מײן נישט, די וועלט איז אַ קרעטשמע!

מײן נישט, די וועלט איז אַ בערזע - באַשאַפֿן,
דער שטאַרקער זאָל האַנדלען מיט מידע און שוואַכע,
זאָל קויפֿן בײַ אַרעמע מיידלעך די בושה,
בײַ פֿרויען די מילך פֿון די בריסטן, בײַ מענער
דעם מאַרד פֿון די ביינער, בײַ קינדער דעם שמײַכל,
דעם זעלטענעם גאַסט אויפֿן וואַקסענעם פנים - -
אַ, מײן נישט, די וועלט איז אַ בערזע!
מײן נישט, די וועלט איז אַ הפֿקר - באַשאַפֿן
פֿאַר וועלף און פֿאַר פֿוקסן, פֿאַר רויב און פֿאַר שווינדל

דער הימל - אַ פֿאַרהאַנג, אַז גאַט זאָל נישט זעען!
דער נעפל - מען זאָל אויף די הענט דיר נישט קוקן;
דער ווינט - צו פֿאַרשטיקן די ווילדע געשרייען;
די ערד איז צו זאָפֿן דאָס בלוט פֿון קרבנות -
אַ, מיין נישט, די וועלט איז אַ הפֿקר!

די וועלט איז קיין קרעטשמע, קיין בערזע, קיין הפֿקר!
געמאַסטן ווערט אַלעס, געוויגן ווערט אַלעס!
קיין טרער און קיין בלוטיקער טראָפֿן פֿאַרגייען,
אומזיסט ווערט קיין פֿונק און קיין אויג נישט פֿאַרלאָשן!
פֿון טרערן ווערן טייַכן, פֿון טייַכן ווערן ימים,
פֿון ימים - אַ מבול, פֿון פֿונקען - אַ דונער -
אַ, מיין נישט, לית דין ולית דיין!

Denk niet

Denk niet dat de wereld een kroeg is - geschapen
om je met nagels en vuisten een weg naar de tapkast
te banen, waar je kunt vreten en zuipen, en waar
op een afstand anderen toezien met glazige blikken,
en zo wit als een lijk hun speeksel wegslikken
met kramp in hun maag van de honger -
oh, denk niet dat de wereld een kroeg is!

Denk niet dat de wereld een beurs is - geschapen
voor sterken om zwakken de buidel te lichten,
van straatarme meisjes de kuisheid te kapen,
van vrouwen de melk uit hun borsten, van mannen
het merg uit hun botten, van kinders de glimlach,
zo zelden te gast op hun bleke gezichten -
oh, denk niet dat de wereld een beurs is!

Denk niet dat de wereld een vrijplaats is - geschapen
voor wolven en vossen, voor roof en voor zwendel;
de hemel - een voorhang die God's blik belemmert!
de nevel - zodat niemand je op de vingers kan tikken;

de wind - om het luide geween te verstikken;
de aarde - om het martelaarsbloed op te zuigen -
oh, denk niet dat de wereld een vrijplaats is!

De wereld is geen kroeg, geen beurs en geen vrijplaats!
Gemeten wordt alles, gewogen wordt alles!
Geen traan en geen bloeddruppel worden vergoten,
geen vonk en geen oog worden zinloos gedooft!
Een traan wordt een stroom, een stroom oceaan,
oceanen - een zondvloed, vonken - de donder!
Oh, denk niet dat wet en recht niet bestaan!

Gebruikte literatuur en noten

J.L. Perets, *Ale werk*. N.Y. 1947

Ruth R. Wisse, *I.L. Peretz and the making of modern jewish culture*. Seattle/Londen 1991

¹ Over zijn privéleven weet ik weinig. Hij woonde toen in Sandomierz, waar hij één zoon begroef, de andere, Lucjan wist hem alleen te vinden voor het geld en had verder de pest aan Jiddisj en joden. Zijn tweede huwelijk, met Helene Ringelheim schijnt goed geweest te zijn. Volgens een Amerikaans onderzoekster was Ringelheim een initiatiefrijke vrouw en absoluut geen knorrige feeks, zoals een enkeling wel eens gezegd heeft.